

**Universitat
Pompeu Fabra**
Barcelona

**Departament
de Comunicació**

Màster en Estudis de Cinema i Audiovisual Contemporanis

PLA DOCENT D'ASSIGNATURA

Títol de l'assignatura: Iconografia del Cinema

Codi de l'assignatura: 31944

Trimestre: Primer

Tipus: Optativa

Nombre de crèdits: 5 ECTS

Llengua o llengües de la docència: Català

Professor responsable: Dr. Jordi Balló

1. Presentació de l'assignatura

L'assignatura pretén iniciar un recorregut per la iconologia del cinema; treure a la llum un pensament visual i unes figures de representació a través de l'estudi de blocs d'imatges significants aplicat al cinema clàssic, modern i contemporani. En cada sessió es tracten dos motius iconogràfics relacionats, que tinguin alguna vinculació sobre els mecanismes expressius propis del cinema: la intimitat, el paisatge, la presència indirecta, el dinamisme de l'escenografia, la capacitat d'immobilitzar l'acció o l'abstracció, entre d'altres. Per establir un estudi comparatiu entre les imatges, es recorre al sistema del detall de les pel·lícules, és a dir, de la selecció d'aquells fragments significants que puguin establir un diàleg entre films diferents, considerant així cada segment fílmic com una obra d'art que dialoga amb altres pel·lícules i altres sistemes expressius. És aquesta una qüestió estratègica en la consideració del cinema i la televisió com una part central de la construcció artística de la cultura.

2. Competències associades

- 1) Dominar els mètodes i tècniques d'investigació de la teoria del cinema en relació als models prestats d'estudis filosòfics, literaris, sociològics, antropològics i estètics aplicats a objectes nous en el camp dels estudis cinematogràfics i audiovisuals.
- 2) Analitzar comparativament les relacions històriques entre les arts visuals, les humanitats i les audiovisuals.
- 3) Reconèixer les evolucions, transgressions i noves figuracions de les arts visuals i de les humanitats a partir d'un imaginari que s'amplia en les imatges cinematogràfiques i televisives

- 4) Incorporar la perspectiva de gènere en l'anàlisi dels motius i de la iconografia, un camp on l'aportació de noves mirades de dones cineastes poden incorporar girs expressius determinants
- 5) Realitzar una lectura hermenèutica de les imatges a partir de trajectes o figures mítiques des de la iconografia, les estructures narratives i la posada en escena
- 6) Argumentar i defensar el mateix treball de recerca, mostrant que les investigacions són originals i compleixen els requisits de l'ètica acadèmica i que se sap transmetre el coneixement i raons últimes que les sustenten, a públics especialitzats i no especialitzats d'una manera clara.

3. Resultats de l'aprenentatge

A partir de l'anàlisi de l'imaginari iconogràfic que envolta tota pel·lícula, els alumnes han de participar activament a classe (a través de visionats de pel·lícules), fent incursions en les arts plàstiques i les literàries per comprendre la naturalesa estètica i la tradició pictòrica dels motius visuals cinematogràfics. Els objectius són:

- 1) Ser capaç de construir un mètode pluridisciplinari amb connexions transversals per realitzar un treball (o exercici) d'investigació, tant en format teòric clàssic o en el format de guió curatorial d'una exposició
- 2) Elaborar reflexions estètiques que deriven de les imatges cinematogràfiques i audiovisuals
- 3) Ser capaç de delimitar l'àmbit de recerca i avaluar les possibilitats d'estudi del tema escollit
- 4) Portar a terme una anàlisi comparada d'obres cinematogràfiques i audiovisuals que es relacionen amb altres figures de representació, anteriors i contemporànies.

4. Continguts

Programa Continguts

1. Iconografia i motius visuals
2. El cinema exposat: una iconografia comparada.
3. Motius visuals de la intimitat
La dona a la finestra
Davant del mirall
4. La construcció del paisatge
Vers l'horitzó
El laberint

5. Els objectes i els decorats

L'escala

L'excavadora

6. Immobilitzar l'acció

La pietat

El pensador

7. Presència indirecta

L'espectador

Sota la pluja

8. La figuració abstracta

La taca

La cicatriu

9. Iconografia de la televisió (I)

El món òrfic

10. Iconografia de la televisió (II)

La ciutat edípica

Aquestes sessions teòriques i de debat es combinen amb exposicions a classe dels estudiants.

5. Metodologia docent

A partir de l'anàlisi de diferents motius visuals cinematogràfics existents, com els de la dona a la finestra, la pietat o les figures del paisatge, es treballarà la metodologia per poder trobar-ne de nous i, a la vegada, establir un diàleg entre ells per tal de descobrir l'imaginari iconogràfic en el qual se sustenta el cinema. Una metodologia basada en el recorregut per aquelles imatges que es repeteixen cada vegada en diferents films i que apel·len directament a l'imaginari de l'espectador. Per fer aquest recorregut s'analitzarà prèviament el corpus d'imatges extretes tant de l'art com de la literatura de la qual se serveix el cinema per construir les seves narracions. El tronc principal del curs es basa en la metodologia basada en projectes i en la metodologia basada en la recerca. Aquesta metodologia reclama en aquest cas la realització de treballs individuals o eventualment en grups reduïts de dues persones, en el cas del treball de comissariat d'una exposició. Cadascun d'aquests treballs constitueix el projecte propi dels estudiants que anirà servint de guia conceptual durant el curs. El tipus de treball són:

a) Recerca concentrada en un format treball, amb equivalència entre la recerca escrita i la recerca visual

b) Introducció del format 'guió d'exposició', basat en un motiu visual o en els motius que caracteritzen alguns autors cinematogràfics.

La metodologia per projectes reclama dedicar sessions de classe a les exposicions orals per part dels alumnes basades en l'explicació del professor i en la interacció amb l'evolució de cadascun dels projectes.

També és interessant fomentar la presència d'alguns agents externs que poden incorporar punts de vista complementaris en la millora del projecte personal i de la seva vinculació al món professional.

6. Avaluació

L'avaluació de l'assignatura es farà d'acord amb dos punts: la participació de l'alumne a classe davant els diferents exercicis d'anàlisi que es plantegin i la realització d'un treball d'anàlisi en el qual l'alumne traci un recorregut formal a través de l'evolució i mutació d'un motiu visual concret, o bé a través del diàleg que es pugui establir entre diferents motius. En ambdós casos, l'objectiu del treball és que l'itinerari formal generi debat i reflexió al voltant de les formes cinematogràfiques.

A partir de la tercera sessió cada estudiant aporta en la discussió algun element iconogràfic, un motiu visual que hagi detectat en la seva repetició i que acabarà sent el seu nucli d'investigació. Perquè el motiu sigui considerat suficientment profund, en el sentit de respondre a una necessitat expressiva del cine o de la ficció televisiva, ha de complir una sèrie de característiques, que són discutides pel conjunt dels estudiants: que signifiqui una economia de l'expressió, que correspongui a una funció narrativa del cinema i la ficció televisiva, que impliqui una condensació del sentit, que sigui plural, ambigu i universal i que plantegi un específic cinematogràfic. Establir la circulació d'aquests motius entre passat i present, entre gèneres i autors, entre cultures nacionals diverses i entre diverses expressions artístiques, serà el mètode per acabar enriquint la seva anàlisi. Tot plegat té també a veure amb les estratègies de la recepció: no s'ha d'oblidar que la iconografia en les arts i en el cinema i la televisió mantenen una profunda complicitat amb l'espectador, que serà capaç de comprendre aquestes imatges perquè són fruit d'un contracte de confiança entre autor i espectador.

Un cop decidit el motiu visual sobre el qual treballarà cada estudiant, es segueixen tutories concretes de cada projecte, en la perspectiva d'un treball final que serà presentat oralment a classe amb suport visual. Es plantegen dos tipus de formats per aquest treball: a) un treball acadèmic amb extensió visual b) el guió d'una exposició que desplegaria totes les variacions possibles del motiu escollit. Aquesta segona opció resulta especialment interessant perquè és evident en el moment actual com molt analistes iconogràfics estenen el seu treball de recerca al comissariat d'exposicions, un tema que és al centre de la segona sessió del curs. I és fàcil comprovar com la gran majoria d'aquests treballs de curadoria parteixen d'un motiu (l'arbre, l'horitzó, l'ombra, el mirall...) i estableixen en el si del guió tots els mecanismes de recerca comparatius necessaris. És a l'estil d'aquesta tendència, que reconeix el paper central de la iconografia fílmica i televisiva en l'imaginari contemporani, que fa que els estudiants puguin familiaritzar-se amb un nou format analític, que és visual, textual, documental i comparatiu des de la seva mateixa essència.

Bibliografia bàsica

- AGAMBEN, Giorgio. (2005). *Estancias. La palabra y el fantasma en la cultura occidental*. Valencia: Pre-Textos.
- ANDRÉ, Emmanuelle (2007) *Esthétique du motif. Cinéma, musique, peinture*. París: Puv Éditions.
- ANTICH, Xavier. (2013) 'Variaciones e intermitencias del gesto que permanece y retorna'. (Miradas oblicuas a partir del archivo Warburg)' a BENAVENTE, Fran; SALVADÓ, Glòria. (eds): *Poéticas del gesto en el cine europeo contemporáneo*, Barcelona: Prodimag/Intermedio,
- ARASSE, Daniel. (2008) *Para una historia cercana de la pintura*, Madrid: Abada,
- ARNHEIM, Rudolf. (1986) *El cine como arte*. Barcelona: Paidós
- AUMONT, J. (1985), *L'oeil interminable*. París: Séguier.
- BALLÓ, J. (2000) *Imatges del silenci. Els motius visuals en el cinema*, Empuries/Anagrama, Barcelona, 2000
- BALLÓ, Jordi; BERGALA, Alain (eds) (2016). *Motivos visuales del cine*. Barcelona, Galaxia Gutenberg
- BAUDRILLARD, Jean. (1991). *La transparencia del mal. Ensayo sobre los fenómenos extremos*. Barcelona: Anagrama.
- BAZIN, André. (1976). *Qué es el cine?* Madrid: Rialp.
- BENAVENTE, Fran; SALVADÓ, Glòria (eds) (2013) *Poéticas del gesto en el cine europeo contemporáneo*, Barcelona: Intermedio-UPF Cinema
- BERGALA, Alain (2015). *La création cinema*. París: Yellow Now.
- CIEUTAT, Michel. *Les grandes thèmes du cinéma américain*. París: Éditions du Cerf, 1988. 2 vol.
- DELEUZE, Gilles. (1985). *L'image-temps. Cinéma 2*. París: Minuit.
- DIDI-HUBERMAN, Georges. (2009). *La imagen superviviente. Historia del arte y tiempo de los fantasmas según Aby Warburg*. Madrid: Abada.
- DURAND, Gilbert. (1982). *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*. Madrid: Taurus.
- EPELT; Ramon (2018), *Edificis en moviment. Construcció i destrucció. Representació i metàfora*. Barcelona: Laertes
- FAROCKI, Harun. (2015). *Desconfiar de las imágenes* Buenos Aires: Caja Negra
- FONT, Domènec. (2012) *Paisajes de la modernidad*, Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- GASQUET, Joachim. (2005) *Lo que vi y lo que me dijo*. Madrid: Gadir,
- GODARD, Jean Luc; ISHAGHPOUR, Y. (2000). *Archéologie du cinéma et mémoire du siècle*. Tours: Farrago.
- GOMBRICH, Ernest. H. (1995). *Aby Warburg, una biografía intelectual*. Madrid: Alianza Forma
- JAKOB, Michael. (2016). *Un banco en el jardín*, Madrid: Abada
- LESSING, G. Ephraim (2014) *Laocoonte o sobre los límites e la pintura*. Barcelona: Herder.
- MARÍ, Antoni (1988). *La voluntat expressiva*, Barcelona: La Magrana

METZ, Christian (1968) *Essais sur la signification au cinema*. Paris: Klincksieck

MOURGUES, Nicole. Le générique de film. Paris: Méridiens Klincksieck.

PEDRAZA, Pilar. *La bella, enigma y pesadilla, esfinge, medusa, pantera*. Barcelona: Tusquets, 1991.

STEINER, Georges (2013). *Presencias reales*. Barcelona: Destino 1991

VANCHERI, Luc (2011) *Les pensées figurales de l'image*. Paris: Armand Colin, Paris 2011

VERNET, Marc (1988) *Figures de l'absence* , Paris: Cahiers du cinema

WARBURG, Aby (2005). *El renacimiento del paganismo. Aportaciones a la historia cultural del Renacimiento europeo*. Madrid,:Alianza Editorial.

WARBURG, Aby (2010). *Atlas Mnemosyne.*. Madrid: Akal].

ZIZEK, Slavoj (2006). *Lacrimae rerum. Ensayos sobre cine moderno y ciberespacio*. Madrid: Debate.

En cada sessió es despleguen imatges de procedència molt diversa, reunides en funció de la seva relació amb un motiu iconogràfic concret.